

<sup>1</sup>Есиркепов Ж.М. , <sup>1</sup>Құрманбаев Б.І., <sup>1</sup>Омаров Б.С., <sup>1</sup>Сабденбеков Е.У.,  
<sup>2</sup>Бимаханов Т.Д.

<sup>1</sup>Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

<sup>2</sup>Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

## БІЛІКТІ БАПКЕР ӘБДІСАЛАН НҰРМАХАНОВТЫҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫН ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНЕ ЕНДІРУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Есиркепов Жандос Мергенбайұлы, Құрманбаев Болат Ізтілеуұлы, Омаров Бақытжан Сұлтанұлы, Сабденбеков Ерлан Өскенбайұлы, Бимаханов Талант Дүйсенұлы

**Білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің әдістемесі**

**Аңдатпа.** Бұл мақалада қазақ халқының даңқты боксшысы, білікті бапкер, кемеңгер ғалым Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің әдістемесі жан-жақты қарастырылады. Мемлекет басшысының «Еліміздің дамуына еңбек сіңірген ұлы тұлғаларымызды дәріптеуіміз керек», - деген сөзін басшылыққа алып, қазақ спортының дамуына, қазақ боксының әлемдік деңгейден көрінуіне өлшеусіз үлес қосқан Ә. Нұрмахановтың тұғырлы тұлғасын өскелең ұрпаққа таныстыру мақсатында ЖОО-да «Әбдісалан әлемі» атты арнаулы курс ұйымдастырылды. Курс Халықаралық туризм және меймандостық, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеттерінің базасында өткізіліп, оған 1-курс студенттері тартылды. Курс барысында білім алушылар Ә. Нұрмахановтың өнегелі ғұмырымен, спорттағы және бапкерлік қызметтегі жетістіктерімен, жас спортшыларды дайындауға бағытталған ғылыми еңбектерімен танысты. Жастардың спорт тақырыбындағы білімдерін жетілдіруге арналған арнайы сұрақтар дайындалып, олардың бойында Отансүйгіштік қасиетті дарытуға бағытталған арнайы бағдарлама жасалды. Ә. Нұрмахановтың үздіксіз жүргізген ғылыми-шығармашылық жұмыстарының нәтижесінде шығарған құнды кітаптары талданып, насихатталады. Сонымен қатар, зерттеу жұмысында Ә. Нұрмахановты мәңгілік есте қалдыруға бағытталған тың идеялар мен ұсыныстар қарастырылады.

**Түйін сөздер:** бокс, жаттықтырушы, ғалым, ұстаз, спорт, отансүйгіштік.

Yessirkepov Zhandos Mergenbaevich, Kurmanbayev Bolat Iztileuovich, Omarov Bahitshan Sultanovich, Sabdenbekov Erlan Uskenbaevich, Bimakhanov Talant Duysenovich

**The methodology of introducing the scientific and pedagogical heritage of the qualified trainer Abdisalana Nurmakhanov in the educational process**

**Abstract.** In this article, the method of introduction into the educational process of scientific and pedagogical population of the famous boxer of the Kazakh people, a qualified trainer, a brilliant student Abdisalana Nurmakhanova is considered. According to the head of state, «We must support our great people, foreign countries in the development of our country», in the University a special course «Mir Abdisalana» was held with the purpose of familiarization of the younger generation with the growing personality, which is an ordinary country the development of Kazakh sports and the introduction of Kazakh boxing at the world level. The course was held at the base of the University of international tourism and hospitality and Kyzylorda university named after Korkyt ata, where students of the 1st course were enrolled. During the course, students got acquainted with the life of A. Nurmakhanova, her achievements in sports and coaching activities, as well as her scientific work, directed to the training of young athletes. Special issues were discussed to improve the knowledge of young people on the topic of sports, as well as a special program aimed at addressing the nation's patriotism. The results of scientific and creative work of A. Nurmakhanov were analyzed and presented. In addition, new ideas and proposals are considered in the article, aimed at improving the evening memory of A. Nurmakhanova.

**Key words:** boxing, coach, scientist, teacher, sport, patriotism.

Есиркепов Жандос Мергенбайұлы, Курманбаев Болат Изтілеуович, Омаров Бақытжан Сұлтанович, Сабденбеков Ерлан Ускенбаевич, Бимаханов Талант Дюсенович

**Методика внедрения научно-педагогического наследия квалифицированного тренера Абдисалана Нурмаханова в учебно-воспитательный процесс**

**Аннотация.** В данной статье всесторонне рассматривается методика внедрения в образовательный процесс научно-педагогического наследия известного боксера казахского народа, квалифицированного тренера, блестящего ученого Абдисалана Нурмаханова. Руководствуясь словами Главы государства «Мы должны прославлять наших великих людей, внесших вклад в развитие нашей страны», в университете был проведен специальный курс «Мир Абдисалана» с целью ознакомления подрастающего

поколения с выдающейся личностью, внесшей неизмеримый вклад в развитие казахстанского спорта и способствовавшей появлению казахстанского бокса на мировом уровне. Курс проводился на базе Университета Международного туризма и гостеприимства и Кызылординского университета имени Коркыт Ата, куда были приглашены студенты 1 курса. В ходе курса «Мир Абдисалана» студенты ознакомились с жизнью А. Нурмаханова, его достижениями в спорте и тренерской деятельности, а также с его научными работами, направленными на подготовку юных спортсменов. Был рассмотрен ряд специальных вопросов для улучшения знаний молодежи по теме спорта, а также создана специальная программа, направленная на воспитание духа патриотизма. Были проанализированы и презентованы ценные книги, опубликованные А. Нурмахановым по результатам постоянной научной и творческой работы. Кроме того, в статье рассматриваются новые идеи и предложения, направленные на сохранение вечной памяти об А. Нурмаханове.

**Ключевые слова:** бокс, тренер, ученый, педагог, спорт, патриотизм.

**Негізгі ережелер.** Қазақ спорты тарихында әлемдік деңгейдегі атақты спортшылар аз болмаған. Сондай спортшылардың бірегейі, даңқты боксшы, білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановты атауымызға болады. Ол тек бокспен шұғылданып, жетістікке жетіп, талантты шәкірттер тәрбиелеп қана қойған жоқ. Оның басты ерекшелігі – спортты ғылыммен байланыстырып, спортшылардың сапалы жаттығуына ғылыми тұрғыдан негіздеме жасап, оны тәжірибеде дәлелдеген ғалым. Қазіргі өскелең ұрпаққа қазақтан шыққан атақты спортшылардың өмір жолын, спорттағы жетістіктерін, бапкерлік қызметтегі толағай табыстарын насихаттап, таныстырып отыруымыз қажет. Өйткені тарихты білмей болашақты болжай алмаймыз. Студенттерді дене шынықтыру және спорт білім беру бағдарламасының мазмұнына сай әлемге танылған қазақ спортшылары туралы тарихи мәліметтермен, құнды материалдармен, сапалы біліммен қамтамасыз ететін болсақ, Отанды сүю, үлкенді құрметтеу сынды қасиеттерді бойына сіңдіріп, білікті маман ретінде дайындаудың тиімділігі артады. Білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасын оқу-тәрбие үдерісіне ендірудің әдістемесін жасап, 1-курс студенттеріне арнайы курс ретінде өткізу өз нәтижесін берді. Бұл студенттердің дүниетанымын кеңейтіп, спорт тарихынан білімін дамытып, жеке тұлға болып қалыптасуларына әсер етеді.

**Кіріспе.** Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев 2023 жылы Түркістан қаласында өткен Ұлттық құрылтайда «Біз, еліміздің болашағын білімді, парасатты, елжанды ұрпаққа аманаттаймыз», – деп атап өткен болатын [1]. Осы орайда білімді, парасатты, елжанды ұрпақ тәрбиелеу ісінде қазақ спортының дамуына ерен еңбек сіңірген даңқты спортшылардың, білікті бапкерлердің, қайраткер тұлғалардың жарқын жетістіктерін, ел спортын өркендету жолындағы толағай еңбектерін, табысты қызметтерін өскелең

ұрпаққа насихаттап, таныстырудың алар орны ерекше деп білеміз.

Сондай-ақ, Президентіміз «Білім беру мекемелерінде жастардың тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін дәрістер оқытылуға тиіс», – деп өскелең ұрпақтың болашақ тағдырына бей-жай қарай алмайтындығын атап өтті [1]. Біз Президенттің нақты тапсырмасына сәйкес жастардың Отанын шын сүйетін патриот, парасатты тұлға болып қалыптасуына негізделген жоғары оқу орындарында арнаулы курс ұйымдастыру жұмыстарының бағдарламасын жасап, жүзеге асырдық.

Тәуелсіз Қазақстанның жарқын болашағы жас ұрпаққа Отансүйгіштік тәрбие беруде даңқты боксшы, ғалым-ұстаз, білікті бапкер Әбдісалан Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасының құндылығы айқындалып, ондағы жас спортшылар мен жаттықтырушыларды тәрбиелеудегі тағылымды ой-пікірлері бүгінгі уақыт талабына сай негізделген көкейтестілігімен құнды болғандықтан, оны жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесіне ендірудің қажеттілігі дәлелденеді.

Кез-келген адамның жеке ерекшеліктері мен адами қасиеттері болатыны белгілі, бірақ ол өзінің жеке мүмкіндіктеріне қарамастан қоғамның алға қойған талап-міндеттеріне бой ұсынуы тиіс. Себебі, әрбір адам қоршаған ортада өмір сүретіндіктен қоғамнан тыс шеттеп қала алмайды. Жеке тұлғаның қоғамнан алар орны оның сол ортаға қалай сіңісетіндігімен, оның талаптарын орындауда қабілетінің қандай дәрежеге сай келетіндігімен анықталады.

Бүгінгі қоғамдық қажеттіліктер егеменді еліміздің әрбір азаматының, әрбір жас ұрпақтың бойында қалыптасуы тиіс қасиеттерді нақтылап көрсетеді және олардың даму деңгейі тағылымды тәрбиенің тиімділігін дәлелдейді.

Қазақстан Республикасы Жоғары білім беру мемлекеттік стандартының тұжырымдамасында «Қазақстанның мәдени

және экономикалық өміріндегі жетістіктері, көп жағдайда, адамгершілік мәдениеті биік, сонымен бірге бәсекеге қабілетті жоғары технологиялық экономиканы ғана емес, асқақ рухани құндылықтарды да жасай алатын мамандардың жаңа буынын дайындауды қамтамасыз етуге бағытталған жоғары білім беру жүйесін түбегейлі қайта құрумен тығыз байланысты», – деп нақты көрсетілген [2, б. 45].

Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы жас спортшылар мен жаттықтырушыларды тәрбиелеуге бағытталған құнды тақырыптардың көрініс табуы қазіргі қоғамдағы жаңа сипаттағы білікті спорт жаттықтырушыларының кәсіби даярлығына қойылатын талаптармен сәйкестік тауып отырғанын анықтадық және оны болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарын даярлау процесінде тиімді пайдалану бағыттары қарастырылды.

**Зерттеудің мақсаты:** даңқты спортшы, білікті бапкер, ұлағатты ұстаз, парасатты ғалым Ә.Нұрмахановтың қазақ боксын әлемге таныту бағытындағы терең ізденістерін, ғылыми-педагогикалық ой-пікірлерін жүйелеу. Ғалымның жас спортшыларды дайындаудағы білім-білігі мен көпжылдық тәжірибесін оқу-тәрбие процесіне ендірудің педагогикалық тиімділігін тәжірибе жүзінде анықтау.

**Зерттеудің әдістері мен ұйымдастырылуы.** Ә.Нұрмахановтың ғылыми еңбектері мен кітаптарына талдау жасау, дене шынықтыру және спорт тақырыбындағы әдебиеттерді талдау, мерзімді басылымдардағы ғылыми-теориялық мақалаларға шолу жасау, архив материалдарын жинақтау, оқулықтарды зерделеу, әңгімелесу, сұрақтар қою, жинақталған материалдарды саралап, өңдеу. Ғалымның спортшылар мен білікті жаттықтырушыларды даярлау бағытындағы ой-пікірлері мен тың идеяларын «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курс барысында пайдалану.

**Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау.** Біз зерттеу нәтижелерін қарастырмас бұрын Ә.Нұрмахановтың кім болғанын танып, қазақ спортына қандай еңбек сіңіргенін, қандай үздік спортшылар дайындағанын біліп алуды басты мақсат етіп алдық. Онсыз бұл зерттеу еңбегіміздің мәні де нәтижесі де болмайтынын айқындадық.

Біздің ғасырдан-ғасырға мирас болып келе жатқан бай тарихымызда ұлттың ұлы мүддесін қорғап, елдің ертеңі үшін етігімен су кешіп, арқа басын аяз қарған тұлғалар көп болған.

Мың өліп, мың тірілген қазақ халқының ұлы тарихи сәті тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу кезеңімен тұспа-тұс келді.

Тәуелсіз еліміз еңсесін енді көтерген тұста Қазақстан Республикасының экс-Перезиденті Н.Назарбаевтың жанына ертеңгі күнге үлкен сеніммен қарайтын азаматтар жиылды. Сол қиын қыстау кезеңде айлығы шайлығына жетпей болашаққа бұлыңғыр көзбен қарап отырған қараша халықтың сенімін ақтау басты міндет болатын. Осы тұста мемлекет басшысы жаңадан құрылып жатқан Қазақстан Республикасы Туризм, дене тәрбиесі және спорт министрлігіне Қаратай Тұрысовтай білікті басшыны тағайындап, үлкен үміт артты.

Сол кезеңде қазақ спортының абыройын өрге сүйрейтін, намыстан жаралған азаматтардың тәжірибесіне сүйеніп, тек алға жылжу керек болды. Министр Қ.Тұрысов қазақ боксының бас жаттықтырушы қызметіне білікті маман, даңқты спортшы, профессор Ә.Нұрмахановты тағайындап, үлкен сенім білдірді. 1991-1993 жылдары С.Әбденәлиев бас жаттықтырушы болған тұста ұлттық құраманың бокстағы көрсеткіштері ауыз толтырып айтарлықтай болды. «Сол көрсеткішті төмендетіп алмау үшін күндіз-түні жұмыс жасауым керек. Бұл маған артылған үлкен сенім мен жауапкершілік», – деген қанатты ой мазалаған Ә.Нұрмаханов Тәуелсіз Қазақстанның Ұлттық құрама командасының бас жаттықтырушысы қызметіне бел шешіп кірісіп кетті [3, б. 89]. Кез-келген істе бірінші болып іс бастау қиын шаруа. Әлі де болса буыны қатпаған еміс-еміс енді ғана аяғын басып келе жатқан баладай жас мемлекетіміздің жаңа құрамын жасақтап, егемен елдің спорттағы абыройын асқақтатудың ауыр жүгі Ә.Нұрмахановқа жүктелген еді. Ол осындай сын сағатта білімділік пен біліктіліктен де бөлек, табандылық пен бірбеткейлік, қайсарлық пен мырыштай мықты мінез де керек екендігін жан дүниесімен терең сезінді.

Ұлт көсемі Әлихан Бөкейханұлының «Ұлтқа қызмет білімнен емес, мінезден», – деген аталы сөзі осыған саяды [4, б. 4]. Қазақтың қабырғалы қайраткері Ә.Нұрмаханов осындай бел қайыстырар міндетті тұла бойымен сезініп, ғұмыр бойы жинаған мол тәжірибесіне сүйеніп, сын сағаттағы ауыр жүкті қара нардай көтеріп, сенім үдесінен шығуға кірісіп кетті.

Тарихқа көз тастасақ ұлттық құраманың бас бапкері болған тұлғаларға уақыт өткеннен кейін әртүрлі деңгейде бағалар беріліп жататыны белгілі. Ал, Әбдісәлан Нұрмаханов туралы

бірде-бір сын әңгіме естіген емеспіз. Өйткені өз ісіне адал, кәсіби білігі жоғары, нағыз елінің патриоты ретінде өзінің дұрыс жолда екендігін іс-әрекетімен дәлелдей білді. Жұмысына ерте келіп, кеш қайтып, өзі жасақтаған ұжыммен алдағы күндерге үлкен үмітпен зер салып, білек сыбана кірісуінен Әбдісаламдай тау тұлғаның, қазақ боксының беделін анық көруге болады.

Ұлттық құраманың жаттықтырушылық қызметінде іскерлігі, бокстың әрбір қимылын жоғары дәрежеде меңгерген, қарым-қабілеті жоғары бапкерлерді шақырып, біздің жұмыс іскерлікті, қажырлы еңбекті талап ететінін білесіздер «Бізге бүкіл ел елеңдеп, министр Қаратай Тұрысовтың өзі үлкен үміт артып отыр, қазақ елін ұятқа қалдырмайық, бар білік-біліміміз бен ерік-жігерімізді, қажыр-қайратымыз бен ақыл-парасатымызды сарқа жұмсап, бірлесіп жұмыс жасайық», – деген сөздері бапкерлер ұжымын рухтандырды [5, б. 586].

Қарапайым шопанның отбасында дүниеге келіп, тұтас бір елдің абыройын ойлайтын текті азаматқа айналған Әбдісалам Нұрмахановтың ғұмыры мен қазақ боксын дамытуға сіңірген ерен еңбегі көпке үлгі. Қызметтік жолын Кеңестер Одағының кемел шағынан бастап, қалың елімен Тәуелсіздік таңын бірге атырды. Саналы ғұмырын қазақ спортының өсіп-өркендеуіне жұмсаған тұлғаның өмір жолына көз салған адам қазақ боксының шежіресін оқып отырғандай күй кешетіні анық. Бұл артық-кемі жоқ, ешқандай әсіре қызылсыз, боямасыз айтылған ақиқат сөз. Тәуелсіздік жылдары қазақ боксының дамуына, бір жүйеге қалыптасуына Әбдісаламдай табанды еңбек еткен адам жоқ деп айта аламыз.

Ол жалпақ сөздің емес істің адамы болды. Әрбір жұмысын жауапкершілікпен қарап, жеті рет өлшеп, бір рет кесетін кесек мінезі осындай абырой биігіне жетеледі. Ұлт тағдыры мен ел намысы сынға түскен шақта Әбдісаламмен қызметтес болған тұлғалар оның тік мінезін толғаныспен тебірене сөз етеді. Ежелгі Тұранның тау тұлғалы азаматы болғандықтан ба бойында қазақы тәрбие мен бекзаттық басым болатын. Кез-келген күрделі мәселені шешерде байыптылық пен байсалдылық таныту оның негізгі кредосы болды. Тұла бойындағы адами қасиеттердің барлығы адамның бойына елден, жерден, қанына сіңген қазақы қасиет. Сондықтан да ол қазақтың мүддесін жанын сала қорғап, қазақтың мәртебесі үшін ірі істерді тындыра білген тұғыры биік тұлға.

Ұрпаққа өнеге болар өсиет пен тарихты өрелі жандар жасайды. Ә.Нұрмаханов тарихи тұлға ғана емес, тұтас тәуелсіз қазақ боксының тарихын жасап кеткен арда азамат. Елі үшін туған тұлғаның асыл арманы ішінде кетті. Бірақ сол армандары уақыт еншісімен орындалып келеді. Қазақ спортының тарихында есімін алтын әріппен жазып қалдырды.

Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұраларымен жан-жақты танысу арқылы студент жастар ғалымның өткен өмірінен ғибрат алып, шаршы алаңда әлемнің алыптары жайпаған шойын жұдырығының қуатын сезініп, алысты болжайтын көрегендігі мен тереңге бойлап, тұңғыықтан байлам жасайтын кәсіби біліктілігіне тамсанып, Отанын шын сүйеге, патриоттық сезімі оянып, ұлы спортшының ұлы істерін дәріптеуге оң көзқарасының қалыптасатыны анық. Әбдісалам Нұрмахановтың жастарға арналған тағылымды еңбектері мен құнды кітаптары, бапкерлік қызметтегі тәлім-тәрбиелік ой-пікірлері мен ақыл-кеңестері өте көп. Алайда, ғалым-ұстаздың өскелең ұрпақ қажетіне жаратар ғылыми-педагогикалық мұрасына ғылыми-зерттеу жұмыстарының жүргізілмей келе жатқандығы көңілге кірбің ұялатады. Сондықтан осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында ғалымның ғылыми-педагогикалық шығармашылығына жан-жақты зерттеу, зерделеу жұмыстарын жүргізуді басты нысана етіп алдық. Ел намысы сынға түскен сәтте жан аямай күресетін шынайы патриот, Отанын шын сүйетін жалынды жастарды тәрбиелеп, ғалымның ғылыми еңбектерін жинақтап, жүйелеп, оларды оқу-тәрбие процесіне ендіру бағытында арнаулы курстың бағдарламасы жасалды. Бағдарлама жоспары 1-кестеде ұсынылады. Бағдарламаны оқу-тәрбие процесіне енгізу бағытында Халықаралық туризм және меймандостық және Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеттерінің оқу жоспарларына сәйкес 1-курс білімгерлеріне «Дене шынықтыру және спорт тарихы» пәні аясында 1 кредит (30 сағат) бөліп, студент жастарға «Әбдісалам әлемі» атты арнаулы курс өткіздік. Курсқа 300 студент қатысып, даңқты боксшы, білікті бапкер, кеменгер ғалым Әбдісалам Нұрмахановтың спорт пен бапкерлік қызметтегі және ғылымдағы жетістіктері жөнінде тың материалдармен танысып, тарихи тұлға туралы біліммен сусындап, дүниетанымын толықтырды.

Кесте 1 – «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курстың тақырыптық жоспары.

№	Тақырыптар	Оқытудың түрі		
		дәріс	СОӨЖ	СӨЖ
		сағат саны		
1	Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен жаттықтырушылық және ғылыми шығармашылық жолы.	3	2	1
2	Ә.Нұрмахановтың Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына қосқан үлесі.	3	2	1
3	Ә.Нұрмахановтың дене шынықтыру және спорт бағытындағы шығармаларының бүгінгі уақыттағы маңызы.	3	2	1
4	Ә.Нұрмаханов бокс спорт түрін зерттеу бағытындағы еңбектері.	3	2	1
5	Ә.Нұрмахановтың нар тұлғасы арқылы жастарды Отансүйгіштікке тәрбиелеу.	3	2	1
Барлығы		15	10	5

Орыстың ұлы педагогы К.Д.Ушинскийдің «Тәрбие, егер ол адамға бақыт бағыштағысы келсе, оны бақыт үшін тәрбиелемей, өмірлік еңбекке баулуы тиіс. Ұдайы жетілуде болған тәрбие адамның тән-дене, ақыл-парасат және ізгілік-инабаттық күштерінің ауқымын барынша кеңейту мүмкіндігіне ие болады», – деген пікірі тәрбиенің негізгі мақсаты – еңбексүйгіштікке, баланың дүниетанымын кеңейтуге, еңбекке баулуға бағытталуы тиіс деген ұстанымға сәйкес келеді [6, б. 9].

Біз де Ұлы педагогтың тағылымды пікірін ескере отырып, студенттерді еңбексүйгіштікке баулып, жауапкершілік, адамгершілік дағдыларын қалыптастыруға барынша тырыстық.

Ә.Нұрмахановтың қандай да бір еңбегін (кітабын) алып қарасақ, жастарды еңбексүйгіштікке, жаман әдеттен аулақ болуға, өзге елдің азаматтарын құрметтеуге, достарды сыйлауға, ұлт намысын бәрінен биік қоюға бағытталғанын көреміз. Бұл қасиеттердің барлығы жастардың білімді, тәрбиелі, өнегелі, ұлтжанды болып жетілуіне, қоғам талабына сай тұлғалы болып қалыптасуына өз ықпалын тигізетіні анық.

Студент жастар өзінің ортасын танып, айнала қоршаған адамдарды жан-жақты зерделеп, түрлі жағдаяттарда тез шешім қабылдап, олардан шығу жолдарын тауып, салауатты өмір сүруге бейімделіп, жеке тұлға ретінде толық жетілгендігін білдіру үшін өзін-өзі тани білуі қажет. Жастар айналасындағы адамдардың ықпалына көбірек бағынады, пікіріне сүйенеді, өз идеалын табуға ынтық болады, өзін танытудың жолдарын қарастырады. Сол себептен осы кезде оларға дұрыс бағыт-бағдар беріп, өзіндік тәрбиелеудің жол-

дарын көрсетіп, негізгі адамгершілік өлшемдері туралы моральдік білім беру аса қажет [7, б. 57].

Біз бұл арнаулы курста жоғарыда аталған білім мен тәрбиені жастар бойына терең сіңдіру мақсатында Әбдісәлан Нұрмахановтың тұлғасын таңдап алуымыздағы негізгі мақсат – оның бітім-болмысын, парасатты тұлғасын, кәсіби біліктілігін, өр мінезін, қайсар намысын, әділдігін, шыншылдығын, ұлтжандылығын, батырлығын, ойының ұшқырлығын, тапқырлығын, талапшылдығын, көрегендігін, жүрегінің кендігін қай жағынан болмасын өскелең ұрпаққа үлгі ету. «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курс Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы құнды ой-пікірлерін сұрыптап, талдап, жүйелеу негізінде жасалынды.

#### Арнаулы курсты енгізу қажеттілігі:

– Ә.Нұрмахановтың ғылыми шығармашылығының құндылығы бүгінгі күнгі педагогикамен тығыз сабақтастығында, бірақ оқу-тәрбие процесінде пайдаланылуының жеткіліксіздігінде;

– Ә.Нұрмахановтың тағылымы мол шығармалары мен өнегелі іс-әрекеті ұшқыр ойлы, тәрбиелі, білімді маман даярлауда аса маңызды;

– жастарды ұлттық намысты бойына сіңірген, адамгершілік қасиеті мол, еңбексүйгіш тұлға етіп тәрбиелеудегі тиімділігін көрсетуде қажеттілігімен негізделеді.

#### Арнаулы курстың мақсаты:

Студенттерге арналған «Әбдісәлан әлемі» атты арнайы курстың мақсаты – студенттерді ғалымның қазақ спортын дамытудағы және үздік спортшылар дайындаудағы сіңірген еңбектерімен, құнды шығармаларымен терең таныстырып, ондағы ғалымның педагогикалық көзқарастарын анықтап,

талдау жасау. Студенттердің Ә.Нұрмахановтың ғылыми шығармашылығындағы тәрбиелік маңызы зор педагогикалық құндылықтарды өз бетінше ізденулеріне мүмкіндік жасау.

#### **Арнаулы курстың міндеттері:**

– Ә.Нұрмахановтың өнегелі өмір жолы мен ғылыми-шығармашылық мұрасындағы педагогикалық көзқарастарын анықтау;

– Ә.Нұрмахановтың ғылыми-шығармалары негізінде адами құндылықтарды бойына жинақтаған, еліне адал қызмет ететін, бәсекеге қабілетті, намысты жастарды тәрбиелеу;

– Ә.Нұрмахановтың қазақ спортындағы терең ізденістеріндегі құнды ой-пікірлері мен нақты, орнықты ұсыныстарын терең түсініп, меңгеруін қамтамасыз ету;

– Ә.Нұрмахановтың ғылыми-шығармашылық мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендіру жолдарын көрсету.

«Әбдісалан әлемі» атты арнаулы курстың мазмұны:

#### **1-тақырып. Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен жаттықтырушылық және ғылыми шығармашылық жолы.**

Ә.Нұрмахановтың өмірбаяны. Отбасы тәрбиесі мен өскен ортасы. Білім ошақтары (Өзбекстан Республикасы, Шыршық ауданы, Күлғафа ауылы, Түркістан облысы, Түркістан қаласындағы №8 М.Мәметова атындағы орта мектеп, Алматы қаласындағы дене тәрбиесі және спорт техникумы, Қазақ мемлекеттік дене шынықтыру институты). Шығармашылығы мен еңбек жолы. Ә.Нұрмахановтың бокс спорт түрін зерттеуші, ұлағатты ұстаз атануы.

#### **2-тақырып. Ә.Нұрмахановтың Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына қосқан үлесі.**

Ғалым шығармаларындағы тәлім-тәрбиелік ой-пікірлердің бүгінгі таңда егеменді еліміздің жалынды жастарын патриоттық рухта тәрбиелеудегі, бокс спортындағы құндылығы. Ғалым шығармашылығындағы патриоттық тәрбиесі. Баланы жастайынан Отанын сүйуге тәрбиелеу. Әбдісаланның жас жеткіншектерді спортқа баулып, қоғамға пайдалы қызмет атқаруға үндеуі. Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен жаттықтырушылық және ғылыми шығармашылық жолы. Туған жерге, Отанға, қазақ спортына деген шексіз сүйіспеншілігі мен толғанысы. Өскелең ұрпақтың бойында ұлттық намыс пен мақтаныш сезімін қалыптастыруы, оларға зор үміт артып, жауапкершілік сезімін оятуы.

#### **3-тақырып. Ә.Нұрмахановтың дене шынықтыру және спорт бағытындағы шығармаларының бүгінгі уақыттағы маңызы.**

Бокс спортындағы дамыту – ғалым шығармаларының өзегі. Ұлтаралық қатынасты дамытуда бокс спорт түрінің алатын орны. Ғалымның патриоттық тәрбиені жастарға үлгі етуі.

#### **4-тақырып. Ә.Нұрмахановтың бокс спорт түрін зерттеу бағытындағы сүбелі еңбектері.**

Ғалымның әр жылдары қаламынан туған «Жекпе жек» (1985 ж.), «Бокс» (1986 ж.), «Боксшы болғың келе ме?» (1994 ж.), «Бокс мектебі» (2006) атты кітаптарының қазақ боксын дамытуда алатын орны. Диссертациялық еңбегінің жарты ғасыр өтсе де өзектілігінің жойылмауы. Құндылығының артуы.

#### **5-тақырып. Ә.Нұрмахановтың нар тұлғасы арқылы жастарды Отансүйгіштікке тәрбиелеу.**

Ә.Нұрмахановтың туған жерге, Отанға, қазақ спортына деген шексіз сүйіспеншілігі мен толғанысы. Ғалымның патриоттық тәрбиені жастарға үлгі етуі. Өскелең ұрпақтың ұлттық намысы мен мақтаныш сезімін қалыптастыруы, оларға зор үміт артып, жауапкершілік сезімін оятуы («Жекпе-жек» кітабы арқылы).

Ә.Нұрмахановтың Отан үшін намысын жыртықан атақты спортшылардың есімін ұлықтауы, өмірі мен ерлік істерін дәріптеп, оларды оқырманына насихаттауы негізінде жас ұрпақты ел-жұртын сүйетін қайсар рухты, батыл да батыр азамат етіп тәрбиелеуі, ерлік дәстүрін ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуі. Ғалымның ел бірлігіне, халықтар достығына көзқарасы. Өзге ұлттарға құрмет пен өзара ынтымақтастықты насихаттауы.

Студенттің оқытушымен өзіндік жұмысы (СОӨЖ).

#### **1-тақырып. Ә.Нұрмахановтың өмірі мен шығармашылық жолы.**

Мақсат: Әбдісалан Нұрмахановтың саналы да салиқалы ғұмыры мен өнегелі шығармашылық жолымен танысу.

Міндеттер:

Ә.Нұрмахановтың қиындықта өткен балалық шағын қарастыру.

Ә.Нұрмахановтың оқыған білім ошақтары жайлы мағлұмат беру.

3. Ә.Нұрмахановтың елдегі ұлттық, мәдени және қоғамдық өмірге белсене араласуын сараптау.

#### **Қарастырылатын сұрақтар:**

Ә.Нұрмахановтың туған жері мен Қазақстандағы өскен ортасы: Өзбекстан Республикасы мен Түркістан қаласы.

Ә.Нұрмахановтың боксқа келуі, алғашқы жетістіктері.

3. Ә.Нұрмаханов – ғалым-ұстаз атануы.

4. Ә.Нұрмахановтың ғылыммен айналысуы.

“  
**2-тақырып. Ә.Нұрмахановтың Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына қосқан үлесі.**

Мақсат: Әбдісәлан Нұрмахановтың бокс саласын дамытуға бағытталған ғылыми еңбектерін зерттеу арқылы педагогикалық мәні зор «Ұлтжандылық», «Отансүйгіштік», «Ұлттық патриотизм» ұғымдарының мазмұнын ашып көрсету.

Міндеттер:

1. Әбдісәлан Нұрмахановтың ғылым жолындағы еңбектерінің педагогикалық негіздерін анықтау;

2. Әбдісәлан Нұрмахановтың Қазақстандағы бокс өнерін дамытудағы ғылыми еңбектерін ашып көрсетіп, талдап, бүгінгі күн талабы тұрғысынан негіздеу;

3. Болашақ дене тәрбиесі мамандарына ғалым шығармашылығындағы патриоттық рухта тәрбие беру жолдары мен мүмкіндіктерін анықтау.

**Қарастырылатын сұрақтар:**

1. Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына ықпалы.

2. ЖОО-да оқытушылық қызметі.

3. Әлемдік деңгейдегі бапкерлермен тәжірибе алмасуы.

”  
**3-тақырып. Ә.Нұрмахановтың ғылыми шығармаларының бүгінгі кезеңдегі маңызы.**

Мақсат: Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық ой-пікірлерімен танысу, олардың қазіргі қоғамдағы көкейкесті мәселе екендігін, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастырудағы құндылығын ашып көрсету.

Міндеттер:

1. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық көзқарасын айқындау.

2. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық шығармаларындағы тәрбие түрлерін анықтап, оларды саралап қарастыру.

3. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы бокс спортының қазіргі қоғам өмірімен, оның жас боксшыларға тигізер игі ықпалымен тығыз байланыстылығын дәлелдеу.

**Қарастырылатын сұрақтар:**

1. Ә.Нұрмахановтың жас ұрпақты намысшылдыққа баулып, адамдық тұлғасын қалыптастыруы;

2. Ә.Нұрмахановтың жастарды бокс спорты арқылы Отансүйгіштікке тәрбиелеуі, намысын қайрап, тұлға ретінде қалыптастыруы;

3. Ә.Нұрмахановтың спорттың достыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуге, өзге ұлттарды құрметтеуге көзқарасы.

”  
**4-тақырып. Ә.Нұрмахановтың Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алған жылдары бокс спортының дамуына ықпалы, әлемдік деңгейдегі жетістіктері.**

Мақсат: Ә.Нұрмахановтың Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алған жылдары бокс спортының дамуына ықпалы, әлемдік деңгейдегі жетістіктерін насихаттап, еңбексүйгіштік, жауапкершілік қасиетін қалыптастыратын тағылымды ой-пікірлерін анықтап, жүйелеу.

Міндеттер:

1. Ә.Нұрмахановтың бокс спортының дамуына және қазақ боксын әлемдік деңгейге көрсетуге жұмсаған қажырлы еңбектеріне талдау жасау.

2. Жастарды ғалымның ғылыми-педагогикалық шығармалары арқылы еңбекке жауапкершілікпен қарауды үйрету.

3. Жауапкершілікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

**Қарастырылатын сұрақтар:**

1. Боксты қазаққа жат санайтындарды сынға алуы.

2. Әбдісәланның үздік шәкірттері.

3. Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алғаннан кейінгі бокстан Олимпиада, Азия ойындары мен әлем чемпионаттарындағы жетістіктері.

4. Бокстан Қазақстан Республикасы Ұлттық құрама командасының бас бапкерлік қызметіндегі жетістіктері.

”  
**5-тақырып. Ә.Нұрмахановтың ғылыми-педагогикалық мұрасындағы Отансүйгіштік тәрбиесі.**

Мақсат: Әбдісәлан Нұрмахановтың шығармаларындағы Отансүйгіштік тәрбиені дәріптейтін ой-пікірлерінің мән-маңызын, мазмұн-міндеттерін қарастыру.

Міндеттер:

1. Ә.Нұрмахановтың жеке тұлғасының өмірдегі рухани-адамгершілік жақтарына назар аудару;

2. Ә.Нұрмахановтың шығармаларындағы Отансүйгіштік асыл қасиеттерді өнеге ету.

3. Ғалым шығармалары арқылы жастардың бойына ізгілік нұрын құйып, Отансүйгіштік қасиеттерін қалыптастыру.

**Қарастырылатын сұрақтар:**

1. Ә.Нұрмахановтың еңбектерінде Отансүйгіштік тәрбиесіне маңызды орын берілуі;

2. Ғалымның ар-ождан, кісілік, азаматтық қадір-қасиеттерді, туыстық, достық қарым-қатынасты насихаттауы;

**Әдебиеттер:**

1. Нұрданбекұлы Қ. Намысы найзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.

2. Баймухамбетов Б.М., Халиллаев А.Н. Нар тұлғасы Нұрмаханов Әбдісәлім. – Түркістан, 2006. – 68 б.

3. Тасқалиев М. Ұлы дала батырлары. – Ақтөбе, 2019. – 88 б.

4. Тағабай Қ. Өміріме шабыт берген. – Шымкент, 2018. – 272 б.

**Реферат тақырыптары:**

Ә.Нұрмаханов – даңқты спортшы, ұлағатты ұстаз, парасатты ғалым.

2. Ә.Нұрмаханов – бокс спорт түрін зерттеуші ғалым.

3. Ә.Нұрмахановтың қазақ спортының мәртебесін көтеру туралы ой-толғамдары.

4. Бокс – Ә.Нұрмаханов шығармаларының арқауы.

5. Ә.Нұрмаханов мұрасы – қазақ спортының бай қазынасы.

6. Ә.Нұрмаханов тағылымының бүгінгі күндегі мәні.

8. Бокс спорт түрі – Ә.Нұрмаханов шығармаларының арқауы.

9. Ә.Нұрмахановтың патриоттық бағыттағы еңбектері.

10. Ә.Нұрмаханов – бокс спортын дамытушы ғалым.

11. Ә.Нұрмахановтың рингтегі жетістіктері.

12. Ә.Нұрмахановтың үздік шәкірттері.

13. Ә.Нұрмахановтың бокстан Қазақстан құрамасының бас бапкерлік қызметіндегі жетістіктері.

14. Ә.Нұрмахановтың жас бокашыларды дайындауға арналған еңбектері.

15. Ә.Нұрмахановтың туған жері мен Қазақстандағы өскен ортасы. Ә.Нұрмахановтың боксқа келуі, алғашқы жетістіктері.

16. Ә.Нұрмахановтың ғалым-ұстаздық қызметі.

17. Ә.Нұрмахановтың ғылыммен айналысуы.

18. Қазақ боксының дамуы мен қалыптасуына ықпалы.

Әбдісәлім Нұрмахановтың 85 жылдығы аясында тәлімгер сағатын өткізіліп, даңқты спортшының ұстаздық, бапкерлік қырлары мен адамгершілік, еңбексүйгіштік қасиеттері студент жастарға жан-жақты таныстырылды.

**Тақырыбы:** Ә.Нұрмаханов: даңқты спортшы, көрнекті ғалым, ұлағатты ұстаз, білікті бапкер.

**Мақсаты:** а) **Білімділік:** Студенттерге Ә.Нұрмахановтың ғибратты ғұмыры мен спорттағы жетістіктерімен толығырақ таныстыру;

ә) **Тәрбиелік:** Ә.Нұрмахановтың шығармаларын таныстыру арқылы студенттердің сана-сезіміне әсер етіп, Отанын, туған жерін сүйуге тәрбиелеу, өзге ұлттарға құрметпен қарау дағдысын қалыптастыру;

б) **Дамытушылық:** 1. Студенттердің ой-өрісін кеңейтіп, сөйлеу мәдениетін дамыту.

2. Студенттердің ғылымға қызығушылығын арттырып, мазмұн-маңызын, мән-мағынасын түсіне білуге үйрету, ой қорытуға дағдыландыру.

3. Отанын шынайы сүйетін, адамгершілік қасиеті мол, эстетикалық талғамы қалыптасқан, Отансүйгіш, еңбексүйгіш студент тәрбиелеу.

**Көрнекілігі:** Ә.Нұрмаханов портреті, кітаптары, ғалым туралы естеліктер мен әдебиеттер, ұнтаспалар.

**Барысы:**

**Оқытушы:** Жас ұрпаққа патриоттық тәрбие берудің бағдарлы идеялары экс Президент Н.Ә.Назарбаевтың «Қалың елім Қазағым» атты жинағында мемлекеттік идеология мәселесін ұдайы есте ұстауымызды ескерте келе «Бес арыстарымызға арналған тарихи зерде кешенінде мен қазақстандық отаншылдық сезімін тәрбиелеуге көңіл бөлген едім. Қазақстанда тұратын әрбір адам өзін осы елдің перзенті сезінбейінше, оның өткенін біліп, болашағына сенбейтінінше біздің жұмысымыз ілгері баспайды», – деп атап өтеді [8, б. 62].

XX ғасырда ерекше өркен жайған, жас спортшыларды дайындау ісінде және дене тәрбиесі мен спорт саласының өркендеуіне ғылыми жаңа өзгерістер ендірген ғалымдардың ішінде Әбдісәлім Нұрмахановтың еңбегін ерекше атап өтуімізге толық негіз бар. Оның 1972 жылы «Салмақ азайтудың адам организміне тигізетін функциялық әсері» атты кандидаттық диссертациялық еңбегі КСРО-да сол кезеңдегі спорт ғылымына енгізілген тың жаңалықтардың бірегейі және құнды еңбек екендігі дәлелденді. Үш жыл бойы мыңнан астам спортшылармен жүргізілген тың тәжірибелерінің практикалық маңызы – еліміздің құрама командасында спортшыларды халықаралық жарыстарға дайындаған кезде Әбдісәлім Нұрмахановтың ғылымға негізделген еңбегіне сүйеніп, үлкен нәтижелерге жетіп жүргенін білікті бапкерлер мақтанышпен айтып жүр.

Әбдісәлім Нұрмахановтың портретін салатын болсақ, спорттағы жетістіктерін, спортты дамытудағы ерен еңбегін, ғылымдағы жаңалығын «Бірінші. Алғашқы. Тұңғыш», – деп бәрін бір сөзбен қорытуымызға болады.

**1. Бірінші.** Әбдісәлім Нұрмаханов қазақ боксы тарихында Дүниежүзілік Азия-Африка



(ГАНЕФО) ойындарында бірінші жеңімпаз болған спортшы.

**2. Алғашқы.** Қазақ спортшыларының арасында алғашқы ғылым кандидаты атанған ғалым.

**3. Тұңғыш.** Қазақстан боксы тарихында КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері атағын алған тұңғыш спортшы.

Қазақ дене шынықтыру және спорт институтында «Бокс» кафедрасында меңгеруші және проректор қызметтерін абыроймен атқарды. Қазақ Ұлттық университетінде қызмет жасаған жылдары өзінің жеке дайындағын шәкірттері Бүкілодақтық Универсиадада үздіктер қатарынан көрініп, жалпы командалық есепте топ жарды. Бокс спорт түрінің елімізде жан-жақты дамуы үшін білікті бокс мамандарын дайындауға ұйытқы болды. Бокс спорт түрінің алғаш оқу бағдарламаларын құрастыруға ат салысып, жас жаттықтырушылар мен болашақ мамандарға арналған құнды кітаптар шығарды.

Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қуаты мен азаматтық болмысы бокстан Қазақстан Республикасы Ұлттық құрама командасының бас бапкері қызметін атқарған кезден бастап жарқырай көрінді. Табиғатынан табанды, намысқой азамат құраманың тізгінін қолға алғанда сонау тар кезеңде амалсыз бағы байланған, тордағы арыстандай аласұрып, қазағының намысын сертке ұстап, қанша рет айқасқа түсіп, қанша рет қара терін сорғалатып, қызыл қанын ағызып жеткен жеңісі империяның ықпалымен өзгенің уысында кетіп, өзегі өртенген сәттері санасында жаңғырып тұрды. Әбдісәланға тиесілі талай жеңіс тек қазақ болғаны үшін орыс ұлтына бұйырды. Мәскеудің төрінде отырған спорт басшылары қалаған кезінде қазақ спортшысын несібесінен айырып, өзгеге беріп отырды.

Ә.Нұрмаханов сол жылдардың қарымтасын қайтаратын сәттің бір күні туатынына сенді. Ол күн көп ұзамай туды да. Кеудесін намыс оты кернеген Әбдісәлан шәкірттерін Дүниежүзілік сайыстарға бабына келтіріп баптап, қазақтың кім екенін айдай әлемге танытуға тас-түйін бекінді. 1994 жылы Иранның Тегеран қаласында өткен Азия чемпионатында командалық есепте топ жарды. Бұл бір өте қиын кезеңдер еді. Ә.Нұрмаханов бастаған Ұлттық құраманың саңлақтары Түкіменстаннан Иранға дейін автобуспен қатынап, жарысқа түседі. Қиындық қыспаққа алған кезде де намыс үшін, елдің абыройы мен мәртебесі жолында жан аямай жаттығып, айқасқа шыққан тарландардың азаматтық ерліктерін қазіргі жастарға үлгі етіп, Отансүйгіштік сезімін ояту басты міндетіміз болып саналады. Осы жылы Таиландтағы Әлем кубогында үздік үштіктен көрінді. 1995 жылы Ташкенттің төрінде Азияның

небір мықты боксшылары қазақ боксшыларының сұрапыл соққыларына төтеп бере алмады. Ал, 1996 жылы Атланта Олимпиадасында командалық есепте үздік үштіктен көрініп, Қазақстан тарихында бұрын-соңды болмаған биіктікті бағындырды.

Саналы ғұмырында ғалым-ұстаз XX-шы ғасырдың халқымызға әкелген қуанышының да, қасіретінің де қуәсі болды. Тәуелсіз елінің тәй-тәй басқан қадамын көріп, өзі армандаған Олимпиада додасында шәкірттері тыңнан түрен салды. Өзінің өсіп-өнген киелі Түркістан топырағынан Бекзат Саттархановтай қыранның Олимпиада жеңімпазы атанғанын көріп кетті.

Әбдісәлан Нұрмаханов қазақ елінің спортын дамытуға ат салысуымен қатар қоғамдық жұмыстарға да белсенді араласқаны баршамызға мәлім. Оның өнегелі өмірі мен спорттағы жетістіктері, шығармашылығы туралы өз білетінімізбен бөлісіп, ортаға ой тастап отырайық:

**1-студент:** Әбдісәлан Нұрмаханов Қазақ елінің дене тәрбиесі мен спорты ғылымын, соның ішінде Қазақ боксының қалыптасу тарихын зерттеп қана қойған жоқ. Сонымен бірге бокс өнерін басқа ғылымдармен сабақтастыра зерттеген ғалым. Оның тәрбиелік, биологиялық, физиологиялық тұстарына жан-жақты ғылыми негіздеме беріп, нәтижелерін тәжірибеде дәлелдеді. Ғылыми-зерттеу жұмыстарына студент жастарды да қатыстырып, ғылымға баулып отырды [9, б. 40].

**2-студент:** Әбдісәлан Нұрмаханов өзінің еңбексүйгіштігімен, интернационалдық сезімімен, жылы жүректілігімен, қайтпас қайсарлығымен, намысшылдығымен қызметтес жолдастарының арасында ыстық ықыласқа, сүйіспеншілік сезімге, зор құрметке ие болды. Оған бір ғана мысал: қазақтың маңдайына біткен жеңіл салмақтағы бокс шебері, 1969 жылы АҚШ-КСРО матчының жеңімпазы Жандос Көкімовке 1970 жылдары Алматы қаласынан пәтер бөлісуде қиындық туындайды. Сол кезеңдегі үздік волейболшы Рогозин екеуіне басшылар «Екі бөлмелі пәтердің бір бөлмесіне сен тұр, екінші бөлмесіне Рогозин тұрсын», – деген шешім шығарады. Сонда Әбдісәлан Нұрмаханов қара нардай алып тұлғасымен Жандос Көкімовтың кандидатурасын қолдап, қазақ боксының өсіп-өркенуіне қосқан ерен еңбегіне нақты дәлелдер келтіріп, пәтер алуына көмектеседі. Бұл Ә.Нұрмахановтың адамға, досқа, әріптеске деген үлкен ілтипатын, ұлы жүректілігін көрсетсе керек.

Біз «Әбдісәлан әлеміне» саяхат жасай отырып, студенттердің білімдері мен ой-өрістерінің қаншалықты деңгейде қалыптасқанын 2-кестеде көрсетілген сұрақтар мен жауаптар арқылы анықтадық.

Кесте-2 – «Әбдісалан әлемі» атты арнаулы курс аясында студенттердің білімін тексеріп, ой-талғамын дамытуға арналған сұрақтар.

№	Сұрақтар	Жауаптар
1	Ә.Нұрмаханов қай жылы, қай жерде дүниеге келді?	1936 жылы 16 сәуір, Өзбекстан Республикасы, Сухандария облысы, Шыршық ауданы, Құлтафа ауылы.
2	Ә.Нұрмахановтың әкесінің аты кім?	Кәрім.
3	Ә.Нұрмаханов қай жылы, қай қалада нешінші мектепті бітірді?	1953 жылы Түркістан қаласындағы №8 М.Мәметова атындағы орта мектепті бітірді.
4	Ә.Нұрмахановтың бірінші кітабы қалай аталады және ғалымның қанша кітабы жарық көрді?	Бірінші кітабы «Жекпе-жек» деп аталады, ғалымның 6-дан астам кітаптары бар.
5	Ә.Нұрмаханов қандай оқу орындарын бітірді?	1957 жылы Республикалық дене шынықтыру және спорт техникумын, 1961 жылы Қазақ мемлекеттік дене шынықтыру институтын бітірді.
6	Ә.Нұрмахановтың қандай ғылыми атақтары бар?	Биология ғылымдарының кандидаты, профессор.
7	Ә.Нұрмахановтың шәкірттерін атап өтіңіз?	Борис Хрянин, Валентин Юнусов, Бақытжан Аманбаев, Марат Бекежанов, Владимир Чипурин, Болат Нұрпейісов, Болат Сағындықов, А.Топаев, Б.Теміров, Б.Жұмаділов, Б.Ниязымбетов, Б.Теміров, Н.Сманов, Е.Ыбыраймов және т.б.
8	Ә. Нұрмахановтың қандай спорттық жетістіктері мен спорттық атақтары бар?	Бокстан Қазақстанның 10 дүркін чемпионы (1957-1967), КСРО чемпионатының екі дүркін күміс жүлдегері (1957, 1962 ж.ж.), КСРО халықтары спартакиадасының екі мәрте қола жүлдегері (1959, 1967), Азия-Африка ойындарының жеңімпазы (1963). КСРО-ның Еңбек сіңірген спорт шебері (1966), Қазақстанның Еңбек сіңірген жаттықтырушысы. АИБА төрешісі.
9	Ә. Нұрмахановтың алғашқы жаттықтырушысы мен спорттағы ұстаздары?	Алғашқы жаттықтырушысы – Молдабек Құралбаев; ұстаздары Шоқыр Бөлтекұлы, Дәулеткерей Муллаев, Ескендір Хасанов.
10	Ә. Нұрмахановтың қай жылдары ҚР Ұлттық құрамасының бас бапкері қызметін атқарды? Қандай жетістіктерге жетті.	1993-1997 жылдары ҚР Ұлттық құрамасының бас бапкері қызметін атқарды. Бапкерлік қызметінде Әлем, Азия чемпионаттарында жалпы командалық есепте үздіктер қатарынан көрінді. 1996 жылы Олимпиада ойындарында жалпы командалық 3-орын иеленді. Шәкірті В.Жиров Қазақстан тарихында тұңғыш рет ең үздік боксшыға берілетін Вел Баркер кубогын иеленді.
11	Ә. Нұрмаханов неше жасында, қай жылы дүниеге салды?	66 жасында, 2002 жылы 14 шілде.
12	Ә. Нұрмахановты еске алуға арналған бокстан Халықаралық турнир еліміздің қай қаласында, қай жылдан бастап өткізіліп келеді?	Түркістан қаласында, 1994 жылдан бастап өткізіледі.

**3-студент:** Әбдісалан Нұрмаханов боксты аяқтағаннан кейін «Қазақфильм» киностудиясының шақыруымен бірнеше фильмдерде ойнап, актерлік қабілетін де танытты. Бұл Ә.Нұрмахановтың алып тұлғасымен берілген кейіпкерлердің рөліне тез бейімдігін көрсетеді. Бұл қасиеттердің барлығы ғұмыр бойы спортты жанына серік еткеннің нәтижесінде келді деп толық айта аламыз.

**4-студент:** Біз бабаларымыз найзаның ұшымен, білектің күшімен қорғап келген қазақ жерін аман сақтап, Отан үшін жанын қиған қаһармандармыздың ұлы есімдерін ұлықтай білуіміз қажет. Жас өрендерімізді батырлар ерлігінде тәрбиелеп, өсіруіміз керек. Бұл жайында Ә.Нұрмаханов: «Адамның өмір сүруінің мәні туған халқының, Отанының мүддесін қорғау деп білетін батыр, ел қорғаны болған ер бабам Қобыландының

ерлігіне өмір бойы табынып өтемін», – деп алдына мақсат қойып, Қобыландыдай ер бабасының ерлігіне тамсанып, Қобыландыдай елімді қорғасам деген асыл арманын орындау бағытында қаншама тер төкті. Асқан жауапкершілік пен төккен тер, қайсар намыс пен өр мінездің арқасында елінің атын әлемге танытып, тұғыр биігінен көрінді [10, б. 137].

**5-студент:** Ә.Нұрмаханов 1995 жылы Қазақстан Ұлттық құрамасын бастап апарған Азия чемпионатында алты боксшы алтын медальға ие болды. Сөйтіп, еліміздің былғары қолғап шеберлері әлемдік аренаға атойлап енді [11, б. 58].

1996 жылы АҚШ-тың Атланта қаласында өткен жазғы Олимпиадалық ойындарда оның дайындаған шәкірттері 1 алтын, 1 күміс, екі қола медальға ие болып, Куба мен Болгариядан кейінгі жалпы командалық 3-орынды иеленді. Шәкірті В.Жириков алтын медальмен қоса Қазақстан тарихында тұңғыш рет ең үздік боксшыға берілетін «Вел Баркер» кубогын жеңіп алды. Бұл таңғажайып табысқа Ә.Нұрмахановтың кәсіби біліктілігі мен темірдей тәртібінің нәтижесінде ие болды деуге толық негіз бар.

**6-студент.** Мемлекеттік жаттықтырушы бола жүріп Ә.Нұрмаханов Кубаның атақты жаттықтырушысы Альсидес Сагаррамен және Олимпиадалық ойындардың үш дүркін чемпионы Теофилио Стивенсонмен өзара достық пен сыйластық қарым-қатынастың арқасында Куба-Қазақстан, Қазақстан-Куба боксшыларымен жолдастық кездесулер мен біріккен оқу-жаттығу жиындарын өткізуге қол жеткізді. Осы тәжірибе алмасудың нәтижесі 2000 жылы Сидней қаласында өткен Олимпиадалық ойындарда көрінді. Қазақ елінің боксшылары 2 алтын, 2 күміс жүлде алып, айды аспанға шығарып, әлемдік бокс державаларының қатарына қаймықпай енді [12, б. 12].

Аркадий Топаевтың әлем кубогінде, Геннадий Головкин мен Галиф Джапаровтың әлем чемпионы атануына да Ә.Нұрмахановтың қосқан үлесі мол. Ол қолы жеткен табысқа тоқмейілісіп қалған жоқ. Астанаға барып, талай кабинеттердің табалдырығын тоздырып, республикада боксқа мамандандырылған балалар мен жасөспірімдердің төрт мектебінің ашылуына ерен еңбек сіңірді. Мұндай нәтижеге қол жеткізу қайтпас қайсарлықтың, өткір мінез бен табандылықтың, Отанын шын сүйетін азаматтардың қолынан ғана келетін таңғажайып дүние.

2004 жылы Афинада өткен Олимпиадалық ойындарда Бақтияр Артаевтың чемпион атанып, В.Баркер кубогіне ие болуы мен 2005

жылы Қытайда өткен әлем чемпионатында Елдос Жаңабергенев пен Серік Сәпиевтің жеңіске жетуіне және бүгінге дейінгі Тәуелсіз Қазақ елінің бокстағы әлемдік аренадарда жеткен барлық толағай табыстарында Әбдісәлан Нұрмахановтың салған жасампаздық ізі сайрап жатыр.

**7-студент. Әбдісәлан Нұрмахановқа арнау! (өзі шығарған):**

Болғасын бабаң батыр, ағаң батыл,  
Бейбіт ел, мамыражай далам жатыр.  
Атақты Әбдісәлан Нұрмаханов,  
Жаңғырып, күндіз-түні санамда тұр.  
Қазақтың бұл жайсаңы бөлек еді,  
Қайраты қатарынан ерек еді.  
Шіркін-ай ерте кетті дүниеден,  
Әлі де қазағына керек еді.  
Мұндай ұл табылар ма шойын, батпан?  
Сұм ажал ақ кемесін қайырлатқан.  
Он дүркін Қазақстан чемпионы,  
Кезінде КСРО-ны да мойындатқан.  
Толқиды ағаны іздеп, көңіл сазы,  
Көз көрген ерлігіне елім қазы.  
Азия-Африка ойындарын,  
Қазақтың бағындырған жеңімпазы.  
Даңқымен ол әлемді аралаған,  
Сағынып сарсаң болды санада арман.  
Ұстаздың еңбегімен Атлантада,  
Шәкірттер алтын, күміс, қоланы алған.  
Жоқтығың жүректерді жүр жаралап,  
Елің бар жоқтайтығын бір қанағат.  
Қазақтың айбын ұлы Әбдісәлан,  
Тілейміз рухыңа мың салауат!

**Қорытынды.** Ғалым-ұстаз, білікті бапкер, даңқты боксшы Ә.Нұрмахановтай өз ұлтының намысын биік қойып, жеңімпаз шәкірттер тәрбиелеп, бокс спортын терең зерттеген асыл азаматтың әруағын сыйлап, рухына тағзым етіп, құрмет көрсетіп, еңбегін елеп, ел есінде есімін мәңгі сақтау азаматтық парызымыз болмақ.

Біз ұсынған «Әбдісәлан әлемі» атты арнаулы курсты тәжірибеге ендіру арқылы студенттердің арыстан жүректі батыр боксшының өнегелі өмірімен танысып, Халықаралық жарыстарда шойын жұдырығымен әлемнің небір алыптарын мойындатып, ел намысын биікке көтерген жұлдызды сәттерін, темірдей тәртіпке негізделген бапкерлік қызметтегі әлемдік деңгейдегі жетістіктерін, жас спортшыларды жарысқа дайындауға бағытталып, ғылыми-педагогикалық шығармашылығы мен саналы ғұмырында жас спортшылар мен жаттықтырушыларға арнап шығарған құнды кітаптарын оқып, санасына сіңдіріп, даңқты

бокшы Әбдісалан Нұрмахановтай Отанын шын сүйетін тұлға болып қатысуларына әсер еттік. Бұл арнаулы курсты тек Ә.Нұрмахановпен ғана шектелмей, қазақ спортының тарихында жасындай жарқырып, Қазақ спортының мәртебесін биікке көтерген, найзағай намыстан жаралған Әбілсейіт Айханов, Октябрь Жарылғапов, Әлжан Жармұхаметов, Жанбек Сауранбаев, Әмин Тұяқов, Жаксылық Үшкемпіров, Тимур Сегізбаев, Шәмір Серіков, Бекзат Саттарханов сынды сайыпқырандардың өнегелі өмірлері мен спорттағы жетістіктерін кеңінен насихаттап, зерттеп-зерделеу бағытында да келелі жұмыстар жүргізуді жалғастыру жоспарымызда бар.

Мемлекет басшысы киелі Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда «Қазақтың ұлы тұлғаларының есімін ел жадында сақтау, ардақтау арқылы біз олардың озық ойлары мен өнегелі істерін дәріптейміз. Көптеген мемлекеттік орден-медальдарына көрнекті тұлғалардың есімі берілген. Мұндай отаншылдық рухты асқақтату үшін қажет. Сондай-ақ тарихта өшпес із қалдырған әйгілі адамдардың есімін ұрпақ санасына сіңіру үшін керек», – деп атап өткені белгілі. Осы орайда білікті бапкер, даңқты бокшы Әбдісалан Нұрмахановты ұлықтаудың, қазақ боксын дамытудағы ерен еңбегін, спорттағы және бапкерлік қызметтегі жетістіктерін дәріптеп, есімін елге насихаттау мақсатында келесі ұсыныстарымызды білдіреміз:

– Мемлекет басшысының Ұлттық құрылтайдағы «Қолданыстағы кейбір ордендерді

халқымыздың біртуар перзенттерінің есімімен атауды ойластыру қажет. Мысалы, Бейбарыс Сұлтан және басқа да тарихи тұлғалар атындағы орденнің иегері атану кім-кімге де зор мәртебе болар еді», – деген сөзіне сәйкес, жыл сайын «Жылдың ең үздік бокшысына» қазақ елін әлемге танытып, қазақ боксының дамуына өлшеусіз үлес қосқан Әбдісалан Нұрмаханов атындағы мемлекеттік деңгейдегі орден немесе медаль тағайындалса;

– Алматы, Астана қалаларында Ә.Нұрмахановтай бокстағы баһадүр батырдың нар тұлғасына сай еңселі ескерткіш тұрғызылса;

– Алматы мен Астана қалаларында бокстан жасөспірімдер спорт мектебі, бір спорт мекемесі, спорт сарайы Ә.Нұрмаханов есімімен аталса;

– Шымкент, Астана қалаларында көшелерге Ә.Нұрмаханов есімі берілсе;

– Даңқты бокшы Ә.Нұрмаханов туралы замандастар естеліктерін, мақалалар, әңгіме, өлең-жырлар мен сирек суреттерді жинақтап, оқырман қауымға арналған көлемді кітап шығарылса;

– Жас ұрпақты Отансүйгіштікке тәрбиелеу, даңқты бокшының спорттағы және бапкерлік қызметтегі жетістіктерін кеңінен насихаттау мақсатында Алматы немесе Астана қаласынан Ә.Нұрмаханов атындағы мұражай ашылса.

Тәуелсіз Қазақ елінің боксын әлемге танытқан Ә.Нұрмахановтай батыр ерге Үкімет тарапынан құрмет пен мемлекеттік марапат көрсетілсе лайықты деп санаймыз.

## Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзі. <https://kaz.tengrinews.kz/news/tokaevtyin-turkstandagy-ulttyik-kuryiltayda-soylegen-soz-351892/>
2. Қазақстан Республикасы Жоғары білім беру стандарттарының тұжырымдамасы. – Алматы: Б.Алтынсарин атындағы Қазақ Білім беру академиясының Республикалық баспа кабинеті, 2020. – 97 б.
3. Нұрданбекұлы Қ. Намысы найзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.
4. Мұхаметханов Қ. Әлихан Бөкейханов // Семей таңы. – 1990. – 17 қаңтар. – Б. 3-4.
5. Баймуханбетов Б., Халилаев А. Дене тәрбиесі мамандарын даярлаудағы Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметі // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Түркістан, 2010. – Б. 585-587.
6. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика. Оқулық. – Алматы: «Нұр-пресс», 2005. – 228 б.
7. Қуатбеков Ш.Н., Есиркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Ержанов С.Ө., Омаров Н.С. Профессор Мұратхан Тәңкеевтің дене тәрбиесі мен ұлттық спортты дамытудағы ағартушылық идеяларының жүзеге асырылуы // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №2 (72). – Б. 51-63.
8. Назарбаев Н.Ә. Қалың елім, қазағым. – Алматы: «Өнер», 1998. – 306 б.
9. Есиркепов Ж.М., Аширметова О.М. Даңқты бокшы Ә.Нұрмахановтың бапкерлік қызметтегі тәлім-тәрбиелік ой-пікірлері арқылы жастарды патриотизмге тәрбиелеу // «Білім беру, дене мәдениеті, туризм және спорттағы инновация» атты III халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, 2022. – Алматы: ҚазСТА, 2022. – 250 б.
10. Есиркепов Ж.М., Құрманбаев Б.І., Омаров Б.С., Битабаров Е.А., Ақназаров С.Б. Даңқты бокшы Ә. Нұрмахановтың спорттағы жетістіктері (1956-1968 жж) негізінде жастарды патриотизмге тәрбиелеу // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №1 (71). – Б. 131-141.
11. Рысбек Қ. Қазақтың 72 бапкері. – Ақтөбе: «Хабар-Сервис», 2020. – 528 б.
12. Нұрмаханов Ә. Бокс мектебі. Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 256 б.

References

1. Memleket basshysy Қ.К.Тоқаевтың Түркистанда өткен Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзі. <https://kaz.tengrinews.kz/news/tokaevtyin-turkstandagyi-ulttyik-kuryiltayda-soylegen-soz-351892/>
2. Қазақстан Республикасы ЗHорары bilim беру standartтарының түзhyрымдамасы. – Алматы: Ү.Алтynсарин атындағы Қазақ Билим беру академиясының Республикалық баспа кабинетi, 2020. – 97 б.
3. Нұрданбекұлы К. Намысы најзағай Нұрмаханов. – Алматы, 2018. – 184 б.
4. Мұхаметханов Қ. Әлихан Бөкейханов // Семеј таңу. – 1990. – 17 қаңтар. – В. 3-4.
5. Баймұханбетов В., Халілаев А. Дене тәрбиесі мамандарын даярлаудағы Ә.Нұрмахановтың баpкерлік қызметі // Hалықаралық ғылыми-тәзһирібелік конференция материалдары. – Түркистан, 2010. – В. 585-587.
6. Babaeв S.B., Oңalbek ZH.K. ZHalpy pedagogika. Oқулық. – Алматы: «Nұr-press», 2005. – 228 б.
7. Қуатбеков SH.N., Esirkepov ZH.M., Құрманбаев B.I., Erzhanov S.Ө., Omarov N.S. Professor Mұrathan Тәнекеевтің дене тәрбиесі мен ұлттық спортты дамытудағы ағартушылық идеяларының zhыzege asyryлуы // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №2 (72). – В. 51-63.
8. Nazarbaev N.Ө. Қалуң елим, қазақым. – Алматы: «Өнер», 1998. – 306 б.
9. Esirkepov ZH.M., Ashirmetova O.M. Даңқты boksshы Ә.Нұрмахановтың баpкерлік қызметтегі тәлим-тәрбиелік ој-пикірлері арқылы zhastardy patriotizmge тәрбиелеу // «Bilim беру, дене мәдениеті, turizm және спорттағы innovaciya» атты III халықаралық ғылыми-тәзһирібелік конференция материалдары, 2022. – Алматы: KazSTA, 2022. – 250 б.
10. Esirkepov ZH.M., Құрманбаев B.I., Omarov B.S., Bitabarov E.A., Aқnazarov S.B. Даңқты boksshы Ә. Нұрмахановтың спорттағы zhetistikтері (1956-1968 zhzh) negizinde zhastardy patriotizmge тәрбиелеу // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – 2023. – №1 (71). – В. 131-141.
11. Rysbek Қ. Қазақтың 72 баpкері. – Ақтөбе: «Habar-Servis, 2020. – 528 б.
12. Нұрмаханов Ә. Bokс mekteбі. Oқу құралы. – Алматы, 2006. – 256 б.

<b>Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)</b>	<b>Автор для корреспонденции (первый автор)</b>	<b>The Author for Correspondence (The First Author)</b>
<p>Есіркепов Жандос Мергенбайұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркiстан қ., Қазақстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID ID: <a href="https://orcid.org/0000-0003-2542-6246">https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</a></p>	<p>Есиркепов Жандос Мергенбаевич – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор; Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID ID: <a href="https://orcid.org/0000-0003-2542-6246">https://orcid.org/0000-0003-2542-6246</a></p>	<p>Yessirkepov Zhandos Mergenbaevich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor; International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: zhandos-1978@mail.ru, ORCID ID: <a href="https://orcid.org/0000-0003-2542-6246">https:// orcid.org/0000-0003-2542-6246</a></p>